

<https://doi.org/10.15407/np.75.242>
УДК 027.53(477):021

Оксана Желай,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: ksenia0101@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

Наталія Аксьонова,

науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: aksyonova_n7@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5041-9086>

Ірина Терещенко,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: iryna777ter@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3526-2460>

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР РОЗВИТКУ ТА ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті проаналізовано трансформаційні процеси форм і напрямів роботи бібліотек у територіальних громадах відповідно до змін користувачських запитів через військові, соціальні, економічні, політичні процеси в Україні.

Досліджено особливості інтеграційних зв'язків бібліотек з представниками владних структур, громадських, благодійних, міжнародних організацій, розбудову цільових просторів бібліотеки на принципах інклюзивності для підвищення рівня якості бібліотечного сервісу. Схарактеризовано ключові умови для ефективного функціонування бібліотеки як центру розвитку місцевої громади.

Ключові слова: бібліотеки територіальної громади, користувацький запит, інклюзивність, ефективність бібліотечного сервісу.

Наразі у регіонах України бібліотеки – не лише інформаційні центри у своїх громадах, а й творці відкритих соціокультурних просторів, де забезпечуються різноманітні користувацькі запити: освітні, наукові, культурно-дозвілєві; підтримуються і реалізуються волонтерські ініціативи, гуманітарні акції тощо.

Це актуалізує розвиток бібліотечного сервісу на основі творчо-інноваційного, інклюзивного підходів у забезпеченні широкого спектру інформаційних потреб мешканців певної територіальної громади (ТГ).

Бібліотекознавці приділяють значну увагу аспектам трансформації та адаптації бібліотечної сфери відповідно до еволюції суспільно-інформаційних потреб. Різні аспекти розвитку соціальної місії та інформаційної функції бібліотеки досліджували В. Горовий, О. Онищенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Горова; у працях Т. Вилегжаниної, О. Ауліна, А. Потіхи були висвітлені особливості реалізації бібліотечного обслуговування в умовах військового періоду; О. Бруй, С. Кравченко, Л. Чередник, В. Сидоренко вивчали роль бібліотеки у територіальних громадах; Н. Тюркеджи, О. Мар'їна аналізували реалізацію принципів інклюзивності в бібліотечній сфері. Водночас потребує досліджень рівень ефективності бібліотечного сервісу у громадах України в сучасних умовах, його відповідність інформаційним потребам мешканців ТГ для вирішення їхніх проблем та завдань.

Тож **мета статті** – аналіз та наукове осмислення особливостей забезпечення бібліотеками широкого спектра інформаційних запитів усіх членів громади в умовах складних випробувань України; визначення складових ефективної діяльності бібліотеки як центру розвитку громади.

Методологічна основа. Принципи наукової об'єктивності, дедукції і системності дали змогу проаналізувати контент сайтів публічних бібліотек, дослідити затребуваність спектру бібліотечних продуктів та послуг, залученість бібліотек у питання життєдіяльності громади, особливості взаємодії бібліотек з представниками державних органів влади, громадських, волонтерських організацій.

Також відбувалося узагальнення результатів дослідження, формування висновків.

В Україні суворі реалії стали каталізатором вибудови нових підходів до розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, урізноманітнення моделі функціонування бібліотеки як фізичного простору з урахуванням змін у суспільно-інформаційних запитах, упровадження інновацій та сучасних технологічних алгоритмів в організацію роботи співробітників бібліотек.

Істотними факторами впливу на трансформацію бібліотечної сфери, безумовно, стали початок російської військової агресії у 2014 р. і, як наслідок, поява нової категорії бібліотечних користувачів – внутрішньо переміщених осіб (ВПО); а широкомасштабне вторгнення РФ у 2022 р. масштабувало проблеми переселенців і біженців. Впровадження з 2014 р. адміністративно-територіальної реформи (децентралізації) для посилення суб'єктності місцевого самоврядування розширило повноваження місцевої громади, а також посилило її відповідальність за добробут спільноти, що, своєю чергою, вплинуло на формування нових завдань та напрямів роботи бібліотек у територіальних громадах [2, 4, 5].

Як показує міжнародна практика, у сучасному світі бібліотекам відводиться поважна роль у системі інституцій, що допомагають у демократизації, просвітництві, збереженні національної пам'яті, побудові суспільства знань. У Резолюції Європейського парламенту A2–0248/1998 про роль бібліотек у сучасному світі¹, зокрема, наголошено на необхідності долучати бібліотеки до стратегій Європейського Союзу з інформування суспільства, до планів і програм з питань культурної, освітньої, інформаційної й фінансової політик, адже бібліотеки – одні з найважливіших інституцій, які надають доступ до знань і культури. У цьому документі також акцентується увага державам – членам ЄС на важливості дієвої системи законодавчих актів і заходів з підтримки належного матеріально-технічного рівня усіх типів бібліотечних закладів, щоб бібліотеки були спроможні відігравати активну роль у забезпеченні доступу до

¹ URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1998-0248_EN.html

інформації та поширенні знань; щоб бібліотеки були здатні відповідати викликам, з якими стикаються громадяни у сучасних реаліях.

Тож очевидно, що на рівень забезпечення ТГ інформаційно-бібліотечними послугами впливають, зокрема, ефективність державної підтримки бібліотечної галузі, інтеграційні зв'язки населення громади з місцевими органами влади, професіоналізм бібліотечних працівників. Дієвість цих факторів впливу можна розглянути на низці прикладів.

Серед успішних практик активної політики підтримки бібліотек місцевою владою – створення єдиної універсальної бібліотечної системи в м. Запоріжжя у 2020 р. Важливою передумовою реалізації реформи стало навчання у 2019 р. за кордоном головних працівників, які й втілювали набутий досвід. Ремонт та реконструкція приміщень публічних бібліотек забезпечили зонування простору і створення місць для читання, навчання, розвитку й відпочинку, а також платформи для реалізації цікавих активностей та ідей. У бібліотеках діє послуга «Є-книга» – система автоматизації бібліотек, яка дає змогу додавати книжки до електронного каталогу, отримувати актуальні дані про наявні та видані книжки та ін. Оновлені бібліотеки перетворюються на інформаційні та культурні центри, які цікавлять і дітей, і дорослих; зали бібліотек також пристосовані для людей з інвалідністю [3, с. 58]. У 2023 р. Українська бібліотечна асоціація (УБА) визнала Запорізьку інклюзивну бібліотеку кращим закладом року за цим напрямом. У дизайні інтер'єру бібліотеки максимально враховано потреби кожної людини з інвалідністю; облаштовано пандус, тактильні смужки та позначення шрифтом Брайля для людей зі слабким зором (URL: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/20579/zaporizka-inklyuzivna-biblioteka-stala-kraschim-zakladom-roku-v-svoemu-segmenti>).

Системна робота з розвитку бібліотечної мережі Запоріжжя продовжується, зазначили Р. Харченко, в.о. міського голови Запоріжжя та О. Максименко, директор департаменту культури і туризму Запорізької міської ради, які у березні 2025 р. взяли участь у міжнародному круглому столі «Бібліотека для подолання суспільних викликів у громадах», що зібрав понад 700 учасників онлайн на платформі ZOOM для обміну досвідом. Захід відбувся в

межах реалізації міжнародного проєкту «Посилення ролі бібліотек у відбудові України», що фінансується Шведським інститутом [6]. Очільники Запоріжжя повідомили про істотне оновлення книжкового фонду: придбання 40 тис. нових видань; доповіли, що продовжується забезпечення безперешкодного доступу до бібліотек, створюються сховища в бібліотеках; активно залучаються позабюджетні кошти, а також реалізується ефективна кадрова політика.

Перед учасниками заходу також виступили міський голова Пустомитівської міськради Львівської області О. Серняк і начальниця відділу культури, молоді та спорту Пустомитівської міськради О. Биць, які наголосили на значущості бібліотек у задоволенні ключових потреб громади. Вони представили нові бібліотечні сервіси та проєкти, що активно впроваджуються в місцевій мережі бібліотек і формують різнопланові простори для розвитку натхнення та взаємодії. Бібліотеки Пустомитівської громади – це не просто сховища книг, а центри культури, освіти та спілкування, що відіграють важливу роль у формуванні світогляду громадян, особливо молоді, наголосили представники міської влади.

Реорганізована у грудні 2022 р. єдина мережа публічних бібліотек Львівської об'єднаної територіальної громади (включає 49 бібліотек-філій) сьогодні функціонує як відкриті дієві й актуальні майданчики, що задовольняють потреби дітей та дорослих у сфері освіти, культури, дозвілля у форматі навчальних курсів, презентацій, лекторіїв, кінопоказів, майстер-класів, виставок, партисипативних практик (URL: <https://lmb.lviv.ua/about>). Наразі публічні бібліотеки Львівської ТГ – це гнучкі небайдужі середовища, що розвиваються відповідно до змін суспільно-інформаційних запитів і активно допомагають різним категоріям користувачів: військовим, ветеранам, вимушено переміщеним особам, сім'ям з дітьми, людям поважного віку та ін. Протягом 2024 р. бібліотеки у Львові сприяли розвитку культури й освіти містян; були осередком волонтерської роботи: кілометри сплетених маскувальних сіток, десятки тисяч виготовлених свічок, дитячі листи й вироби стали важливою підтримкою наших захисників і внеском у перемогу. Львівська муніципальна бібліотека є активним партнером реабілітаційної системи Unbroken – читацькі бібліотечні осередки розгорнуті безпосередньо у примі-

щеннях лікувальних закладів для сприяння реабілітації військових через читання, спілкування; реалізовано низку соціально значущих громадських проєктів, зокрема поліпшення інформаційного забезпечення людей з порушенням зору. Також створено спільний проєкт бібліотеки, міської ради і Центру пробації щодо соціалізації неповнолітніх правопорушників у межах пілотного проєкту із впровадження міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Тож бібліотеки стають простором, де корекційні програми сприяють поверненню підлітків до повноцінного життя в громаді, допомагають подолати упередження у спільноті. Адже бібліотека в ТГ – це інклюзивний простір для всіх без винятку, незалежно від віку, статі, гендеру, соціального статусу чи уподобань. Це місце, де кожен може знайти інформацію, підтримку, а головне – відчуття належності до спільноти, джерело підтримки й порозуміння (URL: https://zaxid.net/resotsializatsiya_nepovnolitnih_pravoporuschnikiv_u_bibliotetsi_n1594016).

Російська військова агресія проти України – суттєвий чиник збільшення кількості людей із фізичними та когнітивними порушеннями, погіршення морально-психологічного стану українців, зокрема переселенців і біженців, через війну й окупацію. Такі тенденції підкреслюють важливість розширення соціальної інтеграції та впровадження принципів інклюзивності у всіх сферах життя, зокрема у бібліотечно-інформаційній діяльності; актуалізують роль бібліотечних закладів у забезпеченні рівного доступу всіх членів громади до знань, освітніх, культурних ресурсів. Поняття доступності охоплює не лише фізичний доступ до будівель і приміщень, а й формування сприятливих психосоціальних та технологічних умов, що враховують різноманітні потреби користувачів. За підтримки представників влади, громадськості, благодійних фондів вітчизняні бібліотеки дедалі активніше реалізують принципи інклюзивності, які спрямовані на створення доступності і комфорту [7].

Так, на виконання Плану заходів у 2023–2024 рр. з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні – забезпечення осіб з інвалідністю необхідними засобами доступу до інтернету в установах освіти та культури, зокрема у бібліотечних закладах (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372->

2023-%D1%80#Text), у двох публічних бібліотеках м. Кривий Ріг були оснащені комп'ютерні місця програмним забезпеченням NVDA (сучасні тифлоінформаційні технології) для людей з вадами зору: у Центральній бібліотеці КЗК «Міська бібліотека для дорослих» КМР та Бібліотеці-філії № 24 КЗК «Міська бібліотека для дорослих» КМР (URL: <https://www.libr.dp.ua/zir.html>).

Команда Львівської муніципальної бібліотеки на базі Сенсотеки запустила курси цифрової грамотності для ветеранів та цивільних з порушенням зору. Курси включають користування програмним забезпеченням на смартфоні, планшеті, ноутбукі та комп'ютері. Індивідуальна допомога в адаптації незрячим та людям з порушенням зору, а саме користування спеціальними додатками навігації, перегляд кіно тощо. Проект Сенсотека львівських бібліотекарів став фіналістом програми “The Europe Challenge 2024: Libraries, Communities and Democracy”, яка збирає кращі практики бібліотечних послуг для масштабування, обміну та впровадження їх у різних бібліотеках Європи (URL: <https://www.lmb.lviv.ua/projects/proyekt-sensoteki-cifrovi-navichki-dlya-lyudej-z-porushennyam-zoru-stav-finalistom-programi-the-europe-challenge-2024-libraries-communities-and-democracy>).

Відкрито кімнату для батьків з дітьми у Волинській ОУНБ ім. О. Пчілки за сприяння Літературної платформи «Фронтера» в рамках проекту «Адаптація та доступність: інклюзивна культура». У кімнаті облаштовані зони для грудного вигодовування малюків, пеленальні столики, а також місця для ігор. Всі охочі зможуть приходити сюди, щоб вчитися, працювати та долучатися до культурних заходів, знаючи, що їхнім малюкам буде комфортно (URL: <https://surl.li/lwawmc>).

Для налагодження повсякденного життя спільноти, нормальної взаємодії у колективі дуже важливими є емоційна рівноваженість, стабільність ментального здоров'я людей, адже війна провокує стреси, погіршує моральний стан.

Бібліотеки консолідують зусилля з психологічної підтримки: для широкого інформування про стрес та шляхи його подолання бібліотечні фахівці формують відповідні цифрові ресурси, тематичні підбірки літератури, організовують різноманітні заходи для поліп-

шення психоемоційного стану мешканців громади. Роль бібліотеки у цих процесах досить вагома, оскільки вона є безпосереднім організатором, провідником, учасником у забезпеченні процесу обслуговування та реабілітації.

Слід підкреслити, що впровадження різних технік із бібліотерапії, книготерапії, проведення заходів заохочення та популяризації читання допомагає не тільки у вирішенні життєвих, психологічних проблем, а є одним із факторів розвитку інтелектуальних здібностей, впливу на освітні, соціально-комунікаційні процеси між людьми, їхній добробут, здатність до емпатії, розуміння чужих точок зору. Недарма вебслоганом благодійної організації The Reading Agency (Великобританія), яка впроваджує багато програм щодо популяризації читання, є вислів: «Вирішення великих життєвих проблем за допомогою доведеної сили читання» (“Tackling life’s big challenges through the proven power of reading”).

Бібліотерапевтичні методики, що спираються на ґрунтовні науково-практичні дослідження [1], успішно застосовуються вітчизняними бібліотекарями у військових реаліях сьогодення у різноманітних формах: у Житомирській обласній бібліотеці для дітей та юнацтва – Інтерактивна виставка до Всесвітнього дня ментального здоров’я з добірки книжок, які варто прочитати для збереження душевної рівноваги та зміцнення емоційної стійкості (URL: <https://www.libertyspace.org.ua/2023/10/10/interaktyvna-vystavka-do-dnia-mentalnoho-zdorov-ia/>); вулична акція бібліотекарів Городнянської ЦБС на Чернігівщині «Ментальне здоров’я: як подбати про себе?», під час якої містяни отримували цінні матеріали з порадами та вправами для контролю емоційного стану, поліпшення навичок психологічної стійкості (URL: <https://surl.li/bybblw>); у Тернопільській ОУНБ – просвітницькі заходи «Стрес. Війна. Здоров’я» для користувачів щодо оволодіння методиками релаксації, усвідомлення значення читання як стратегії зниження стресу (URL: <https://library.te.ua/2024/07/01/informacziyna-godyna-stres-vijna-zdorovya/>); у Сумській ОУНБ й Полтавській ОУНБ ім. І. П. Котляревського: за участі медичних фахівців проведення лекцій, тренінгів, зустрічей з навчання методикам зниження стресу та тривожності, поліпшення самопочуття (URL: <https://surl.li/lrkyff>; URL: <https://surl.li/spkapk>).

Наприкінці 2024 р. в Полтавській ОУНБ ім. І. П. Котляревського відкрився «Центр перформативної практики» – новий культурний простір, у створенні якого допомагали представники Полтавської ОВА, Суспільної служби України, Театру сучасного діалогу та ін. Мета Центру – функціонування соціально-адаптивного простору для військових, ВПО, постраждалих через воєнні дії громадян і активна залученість їх до постановок власних театральних п'єс, історій в ролі актора для висловлення пережитих емоцій і подій, сприяння розумінню й вирішенню проблем для подальшої реабілітації та соціальної адаптації (URL: <https://surl.li/qnysna>).

Вартий уваги приклад консолідації зусиль представників державної влади, бібліотечної сфери, громадськості, благодійних фондів на Івано-Франківщині у розбудові системної підтримки й поліпшення психологічного здоров'я мешканців ТГ. Наприкінці 2024 р. в Івано-Франківській обласній державній адміністрації підбили підсумки реалізації Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», зазначивши, що в області працювало 14 центрів життєстійкості завдяки роботі БФ «Карітас»; для ветеранів: створено п'ять просторів, а також працює 19 реабілітаційних центрів, законтракованих НСЗУ. Відчутний внесок закладів культури й освіти, які сприяють просвіті й розвитку культури, турботи про свій психологічний стан. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка – організатор проведення заходів бібліотеками регіону щодо затвердження системи просвітницької діяльності з формування цінності ментального здоров'я всіх членів громади, сприяння згуртованості мешканців ТГ та ВПО. Презентації бібліотечно-інформаційних ресурсів, проведення бібліотекарями днів інформації, бесід-рекомендацій, зустрічей і консультацій з медпрацівниками, священниками, спрямованих на підтримку соціокультурної реабілітації постраждалих від війни, забезпечення доступу до знанневих ресурсів, розширення кола спілкування, поліпшення психологічного благополуччя населення, сталий розвиток ТГ (URL: <https://surl.li/xpqqrjy>; URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=3085>; URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=3121>; URL: <https://lib.if.ua/news/1745841965.html>).

У жовтні 2024 р. розпочалася реалізація Програми «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки», яку спільно підготували ЮНЕСКО, Міністерство культури та стратегічних комунікацій

України (МКСК), Координаційний центр з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України (КМУ). Програма є складовою пріоритетного проєкту «Мистецтво допомагати» МКСК у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» за ініціативою О. Зеленської. Втілення програми розпочалося у шести областях України: Київській, Житомирській, Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській та Одеській. Серед завдань програми: посилення ролі публічних бібліотек у психосоціальній підтримці людей в громадах, поширення інструментів самодопомоги, використання артметодик у своїй роботі, за потреби переспрямування людей до існуючих психологічних служб. У січні 2025 р. перші підсумки показали, що заходи з психосоціальної підтримки в бібліотеках відвідали близько 3000 осіб. Наразі бібліотекарі інтегрують заходи Програми з психосоціальної підтримки в плани роботи своїх бібліотек (URL: <https://mcsc.gov.ua/news/biblioteky-yak-prostir-psyhosoczialnoyi-pidtrymky-u-lvovi-vidbulasya-prezentacziya-pershyh-rezultativ-proyektu/>).

Вимушено переміщені особи – категорія бібліотечних користувачів, які, крім психосоціальної підтримки, потребують систематичного інформування для вирішення різноманітних питань. Тому в регіонах України бібліотеки приділяють значну увагу допомозі внутрішньо переміщеним особам, яких понад 4,6 млн осіб, за даними Мінсоцполітики станом на січень 2025 р. (<https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>).

Від початку російсько-української війни у 2014 р. бібліотечне обслуговування активно розвивається у напрямі підтримки й інтеграції переміщених громадян [2], адже за умов ефективної адаптації ВПО на новому місці приймаюча громада отримує цінні ресурси – людський капітал, який потенційно може підвищувати соціокультурну, економічну спроможність спільноти.

Вітчизняні бібліотеки розбудовують та вдосконалюють сервісні послуги для ВПО: акумулюють електронний ресурс з широкого кола питань; організовують інформаційно-консультативні заходи із залученням фахівців юридичного, соціального, медичного профілів; розширюють співпрацю з волонтерами, благодійниками тощо.

Так, на Дніпропетровщині для новоприбулих мешканців на вебсайті Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських

Кирила і Мефодія (URL: <https://www.libr.dp.ua/>) у рубриці: «Корисно. Переселенцям» представлено оновлюваний тематичний дайджест новин загальноукраїнських та регіональних медіа з актуальних питань: субсидія на оренду житла для ВПО, законодавчі новації щодо виплат для ВПО, дані про ГО «Повертайся додому» (URL: <https://comebackhome.com.ua/>) щодо алгоритму дій для українців, які планують повернутися додому.

Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського, Волинська ДОУНБ ім. О. Пчілки і Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського організували на своїх вебсайтах інтерактивний перехід на цифровий ресурс порталу [Безоплатна правнича допомога] (URL: <https://legalaid.gov.ua/>), що функціонує в Системі державного безкоштовного правового забезпечення; юридичні послуги надаються онлайн через канали телекомунікації, а також офлайн через державну мережу точок доступу до правничої допомоги в кожній області України. За вказаними на порталі контактами ВПО в регіоні їхнього перебування можуть отримати правову допомогу у відновленні документів, оформленні соціальних, пенсійних чи пільгових виплат, в отриманні фінансової допомоги від міжнародних організацій тощо.

Отримати юридичну підтримку від фахівців Системи безоплатної правової допомоги можуть переселенці на Сумщині в Охтирській публічній бібліотеці, де функціонує культурний креативний простір «Фабрика добра та відпочинку», створений за ініціативи Охтирської міської організації Товариства Червоного Хреста України, завдяки програмі BRAVO. Для згуртованості мешканців і новоприбулих українців у межах проєкту організовують заходи за гуманітарним, освітнім, культурно-розважальним напрямками: мініконцерти, вечори відпочинку, заходи в рамках клубів з бібліотерапії, арттерапії, заняття з йоги та шахів; для дітей: творчі заходи, інтелектуально-розважальні вікторини, квести (URL: <https://surl.li/wlwjpp>).

У Дрогобицькій центральній міській бібліотеці ім. В. Чорновола на Львівщині для ВПО відкрито сучасний мультимедійний коворкінг-центр, де розміщено столи з комп'ютерами, навушниками, вайтборди з набором маркерів тощо. У центрі організовано навчальні курси для переселенців, які мешкають у Дрогобичі та планують відкрити свій бізнес. Також у центрі відбуваються ділові зустрічі,

онлайн-навчання, майстер-класи (URL: https://www.facebook.com/drogobuch/?locale=ru_RU).

Тернопільською обласною бібліотекою для дітей проводиться ґрунтовна робота з підтримки переміщених сімей з дітьми, організуються заходи для згуртування й зміцнення комунікації між ВПО та місцевим населенням. Ще на початку війни у бібліотеці облаштовано комфортний простір з ігровими зонами для переселенців з дітьми; з вересня 2023 р. у бібліотеці запрацював соціально значущий проєкт «Коло добра» – сучасний інтерактивний соціокультурний простір, де діти з числа ВПО разом з місцевими дітьми стають учасниками різноманітних заходів: родинних свят, терапевтичних читань, майстер-класів, студій з вивчення англійської мови та комп'ютерної грамотності, перегляду фільмів у кінозалі. Спільні заходи у дружній атмосфері сприяють інтелектуальному і творчому розвитку, психоемоційному розвантаженню, змістовному дозвіллю для всієї родини (URL: <https://odb.te.ua/project/proyekt-kolo-dobra/>).

Ще одним з важливих питань, що актуальні для кожної територіальної громади, є питання працевлаштування, зменшення кількості безробітних серед місцевих мешканців та новоприбулих громадян, адже від досягнень і добробуту кожної людини залежить рівень соціально-економічного зростання мешканців усієї громади. Тому бібліотеки активно долучаються до питань зайнятості у ТГ.

Бібліотечні установи, що приєдналися до участі у проєкті «ВільноХаб: працевлаштування» за фінансової підтримки USAID Ukraine та IREX in Ukraine, стали дієвим майданчиком з підтримки та допомоги для громади, переважно молодих людей, у питаннях працевлаштування, написання резюме та розуміння сучасних тенденцій на ринку праці: у Центральній публічній бібліотеці Хмельницької громади, а також в Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка за участі працівників центрів зайнятості проводилися профорієнтаційні інтерактивні зустрічі, тренінги для студентів, ліцеїстів та всіх бажаючих працевлаштуватися (URL: <https://is.gd/3iQgh9>, URL: <https://lib.if.ua/projects/1704877017.html>). У Центральній бібліотеці Олександрійської міської ЦБС та Кіровоградській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Є. Маланюка організовуються консультації щодо вступних кампаній, ситуації на ринку праці, послуг та сервісів

Служби зайнятості; на Полтавщині працівники Дитячої бібліотеки на Соборній у м. Кременчук розміщують на вітринах профорієнтаційні виставки, що дають змогу молоді зацікавитись новими спеціальностями і обрати професію; Житомирська обласна бібліотека для дітей та юнацтва організовує для своїх користувачів онлайн-зустрічі «Професія за покликом серця» у різних закладах для висвітлення особливостей певних професій (URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=7592>).

Для підвищення рівня обізнаності і конкурентоспроможності на ринку праці у бібліотеках також можна пройти курси комп'ютерної та медіаграмотності, отримати навички з кібербезпеки, поліпшити знання іноземних мов – такі послуги вже стали усталеними для багатьох бібліотек. У бібліотечних установах мешканці громади можуть здобути цифрові навички й уміння користуватися сучасними гаджетами, отримати доступ до електронних ресурсів і державних сервісів. На масштабування цього напрямку бібліотечної діяльності були спрямовані проекти «Дія. Цифрова освіта» у 2020 р. та «Розвиток спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти» у 2022–2023 рр., організовані УБА, Міністерством цифрової трансформації України і Програмою розвитку ООН. У рамках реалізації цих проектів бібліотечні працівники змогли підвищити свою компетенцію та навчати користувачів. Як результат, значно зменшилася кількість користувачів з навичками нижче середнього рівня після навчання: із 43,3 % до 9,7 %; п'ять бібліотек отримали у подарунок планшети Lenovo. УБА продовжує й надалі співпрацю з ключовими партнерами цих проектів і координацію діяльності всеукраїнської мережі Хабів цифрової освіти, оскільки підсумки, крім позитивних результатів, також показали й спільні проблеми бібліотек: недостатня матеріально-технічна база, брак кадрового персоналу, труднощі із залученням відвідувачів (URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5142-pidsumkova-zustrich-za-proiektom-rozvytok-spromozhnosti-bibliotek-khabiv-tsyfrovoi-osvity-26-27-zhovtnia-2023-roku>).

Як демонструє соціологічне дослідження обслуговування публічними бібліотеками Кіровоградщини переселенців, майже всі опитані вказали на потребу в інформаційних продуктах і послугах, що підкреслює значення бібліотеки як інформаційного центру,

особливо у сільській місцевості. Показово, що майже всі респонденти (98 %) відзначили можливості бібліотек задовольняти їх інформаційні потреби; водночас очевидною є обмеженість послуг тих бібліотек, де відсутній інтернет (URL:<https://library.kr.ua/wp-content/uploads/2024/04/byaktspvpo.pdf>).

На недостатній рівень інформатизації та безконтрольність закриття публічних бібліотек в Україні вказується у ґрунтовному дослідженні бібліотечної галузі, реалізованому в рамках проекту RES-POL², що здійснює Центр «Регіональний розвиток» Агенції економічного розвитку РР за фінансової підтримки Європейського Союзу [3, с. 3]. У документі містяться пропозиції змін до вітчизняних нормативно-правових актів для підвищення ролі держави у розвитку бібліотечної сфери.

Скорочення публічних бібліотек – це загальноєвропейська тенденція через економічні та демографічні проблеми. Водночас в Україні через повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. відбулося різке зменшення кількості публічних бібліотек: на 2755 закладів. У 2023 р. вдалося відновити роботу частини бібліотек, переважно на деокупованих територіях: більшість мешканців звільнених та прифронтових громад висловилися проти закриття бібліотек навіть у малонаселених місцевостях [3, с. 51].

Сьогодні для мешканців територіальних громад бібліотеки – це інформаційно-комунікаційні центри, що забезпечують наукові, просвітницькі, соціокультурні та інші користувацькі запити. Бібліотеки в ТГ продумано, мобільно й інклюзивно формують спектр послуг, тому спроможні забезпечити інформаційні потреби громадян з актуальної, затребуваної, важливої проблематики, що, своєю чергою, надає можливості саморозвитку кожному мешканцю, сприяє посиленню спроможності ТГ.

Як показує проведене дослідження, ефективно реалізовувати свою роль і завдання публічні бібліотеки можуть за таких вагомих умов, як:

- дієва політика державної підтримки бібліотечної сфери;
- активна позиція мешканців і місцевої влади щодо включення

² https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/RES-POL_Libraries_2024.pdf

бібліотек у стратегічний план розвитку ТГ як соціокультурної, інклюзивної, освітньої, просвітницької компонентів для сталого матеріально-технічного, фінансового забезпечення бібліотек місцевої громади;

- розроблення бібліотечними фахівцями концепції розвитку актуальних просторів бібліотеки на основі вивчення користувацького попиту й тенденцій суспільно-інформаційних запитів, залучення допомоги державних інституцій, неурядових організацій та ін.;

- розвиток бібліотеками грантової діяльності, спонсорських зв'язків;

- системна й докладна промоція усього спектру бібліотечного сервісу під власним логотипом на вебсайті бібліотеки, у місцевих ЗМІ й соцмережах; встановлення банерів та поширення буклетів/об'яв/афіш в установах, скверах, під час вуличних акцій, на Дні міста/району/села тощо;

- визначення пріоритетних напрямів у подальшому плануванні бібліотечно-інформаційної діяльності на підставі результатів соцдосліджень користувацького попиту, аналізу соціально-економічних показників ТГ, ситуації в країні та інших чинників.

Очевидно, що затребуваність бібліотек, їхня залученість у всі процеси життєдіяльності ТГ сприяє консолідації зусиль громади, влади, міжнародної спільноти щодо вирішення проблем і завдань територіальної громади та подолання складних викликів перед нашою країною.

Список бібліографічних посилань

1. Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 107–119. <https://doi.org/10.15407/nr.64.107>

2. Желай О. Нові напрями бібліотечної роботи з допомоги внутрішньо переміщеним особам: теоретичні, методичні та прикладні аспекти. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 292–312. <https://doi.org/10.15407/nr.46.292>

3. Істотні питання політик: бібліотеки. Аналітична записка /

Центр «Регіональний розвиток» Агенції економічного розвитку PPV. 2024. 71 с. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/RES-POL_Libraries_2024.pdf (дата звернення: 10.02.2025).

4. Чередник Л. А., Сидоренко В. О. Сучасна бібліотека як вільний простір: історія трансформації. Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми та перспективи : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листоп. 2021 р.). Полтава: Нац. ун-т ім. Ю. Кондратюка, 2021. С. 237–241.

5. Чотири простори бібліотеки: модель діяльності : практичний посібник / автори-укладачі: О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко ; Українська бібліотечна асоціація. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2020. 104 с.

6. Підсумки міжнародного круглого столу «Бібліотека для подолання суспільних викликів у громадах», 25 берез. 2025 р. / Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5365-pidsumky-mizhnarodnoho-kruhloho-stolu-biblioteka-dlia-podolannia-suspilnykh-vyklykiv-u-hromadakh-25-bereznia-2025-r>. (дата звернення: 16.04.2025).

7. Тюркеджи Н., Мар'їна О. Інклюзивна бібліотека як агент змін у суспільстві. Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2023. Вип. 64. С. 84. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.06>

References

1. Aksonova, N. (2022). Bibliotherapy as a field of activity of libraries in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 64, 107-119 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.64.107>

2. Zhelai, O. (2017). New directions of library work to help internally displaced persons: theoretical, methodical and applied aspects. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 46, 292-312 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.46.292>

3. Istotni pytannia polityk: biblioteki [Key policy issues: libraries]. (2024). *Analitychna zapyska* (71 s.). *Tsentr "Rehionalnyi rozvytok"*

Ahentsii ekonomichnoho rozvytku PPV – Center “Regional Development” of the Agency for Economic Development PPV [in Ukrainian]. Retrieved February 10, 2025, from https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/RES-POL_Libraries_2024.pdf

4. Cherednyk, L. A., & Sydorenko, V. O. (2021). Suchasna biblioteka yak vilnyi prostir: istoriia transformatsii [Modern library as a free space: history of transformation]. *Document and information communications during globalization: conditions, problems, prospects. Proceedings of the VI International Science and Practical Conference, 25 November 2021* (pp. 237-241). Poltava [in Ukrainian].

5. Boiarynova, O., Brui, O., Luhova, L., Soshynska, Ya., & Shevchenko, I. (Comps.). (2020). *Chotyry prostory biblioteky: model diialnosti: praktychnyi posibnyk* [Four spaces of the library: activity model: a practical guide]. VHO Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia [in Ukrainian].

6. Pidsumky mizhnarodnoho kruhloho stolu «Biblioteka dlia podolannia suspilnykh vyklykiv u hromadakh», 25 bereznia 2025 r. [Results of the International round table “Library for overcoming social challenges in communities”, March 25, 2025]. (2025). *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association* [in Ukrainian]. Retrieved April 16, 2025, from <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5365-pidsumky-mizhnarodnoho-kruhloho-stolu-biblioteka-dlia-podolannia-suspilnykh-vyklykiv-u-hromadakh-25-bereznia-2025-r>

7. Tiurkedzhi, N., & Marina, O. (2023). Inclusive library as an agent of change in society. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 64, 84 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.06>

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025.

Oxana Zhelai,

PhD (Social Communications), Senior Research,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Hosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: ksenia0101@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

Natalia Aksjonova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: aksyonova_n7@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5041-9086>

Iryna Tereshchenko,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: iryna777ter@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3526-2460>

Library as a Center for Development and Strengthening of the Potential of Territorial Community

The article analyzes the transformation processes of the forms and directions of library work in territorial communities in accordance with changes in users' requests due to military, social, economic, and political processes in Ukraine.

Numerous examples show and summarize the development of integration relations between libraries and representatives of government agencies, public, charitable, and international organizations to improve the quality of library services.

The specifics of implementing the principles of innovation and inclusiveness in the library sector, in particular, designing targeted service areas to accommodate various user categories, including students, children, retired persons, people with disability, IDPs, and war veterans; integrated furnishing of spaces with appropriate interior design, collections of thematic books, technical equipment (computers, various gadgets), arranging of courses, lectures, and consultations with specialists in social, medical, legal, educational, and other fields in such locations; creation digital library resources based on the particular needs of users within a specific TC (territorial community), are highlighted.

It is emphasized that intensive diversification of the range of public libraries services helps the local population in solving a wide range of issues and tasks, in particular: integration of displaced persons into the community, ensuring psycho-emotional well-being, implementation of volunteer projects to assist the Armed Forces of Ukraine, reducing unemployment, increasing level of socialization of low-mobility persons, community cohesion in the processes of TC's development.

The conducted research showed a high demand for library services among local residents in the regions of Ukraine; confirmed the establishment of libraries as modern information and communication centers that provide community residents with knowledge resources in relevant areas; provide expert support as a versatile assistance to the local population, and contribute to the unity of citizens in overcoming the challenges of wartime. The key conditions for the functioning of the library as a center for local community development, have been outlined.

Keywords: territorial community libraries, user request, inclusivity, library service efficiency.